

kesilip yapıştırılmaları suretiyle binalara uygulanan bir dekorasyon tekniği için kullanılmaktadır. Bir nevi ayna mozaik denilebilecek olan bu süsleme çeşidi, ışığın çok sayıdaki ayna yüzeyinden yansıtılarak o mekânın pırıltılı hale getirilmesini sağlamaya yönelik bir çalışmadır.

Aynakârî önceleri binaların dış yüzlelerinde de kullanılmış, daha sonra belki kırılma ve kirlenme gibi sakıncalar göz önünde tutularak yalnız iç kısımların ve özellikle kubbeli mekânların dekorasyonunda tercih edilmiştir. Aynaların ortalama 5 x 5 cm. boyutlarında kesilmesiyle elde edilen kare şeklindeki parçalar genellikle kasnak, tromp altlarında ve kubbeye geçiş bölgelerinde mukarnaslar oluşturacak şekilde birbirlerine tesbit edilmekte ve böylece bilhassa köşeler, her yönde yansıyan huzmelerle birer ışık kaynağı haline getirilmektedir. Bir İran süsleme tekniği olan aynakârî, İran saray ve köşklarinin dışında, bu kültür ile Şiîliğin etkilerini taşıyan bölgelerdeki İslâm büyüklerinin türbelerinde de uygulanmıştır. Meşhed'de İmam Rızâ, Kum'da Ma'sûme, Necef'te Hz. Ali, Kerbelâ'da Hz. Hüseyin ve Bağdat'ta Abdülkâdir-i Geylânî ile İmam Müsâ Kâzım'ın türbeleri en önemli aynakârîli yapı örnekleri olarak kabul edilebilir. Bugün de yine İran, Irak, Afganistan ve Pakistan gibi İslâm ülkelerinde otellerin ve diğer bazı büyük binaların aynakârî ile süslandikleri, ayrıca bu tekniğin daha küçük boyutlarda evlerin salon ve misafir odalarındaki mefruşata da uygulandığı görülmektedir. Türkiye'de ve Batı'da ise bu tekniğin en çok kullanıldığı alan avizelilik olup döner veya sabit küreler şeklinde yapılan aynakârî avizelerin en güzel örnekleri Ankara Kocatepe Camii'nde bulunmaktadır. Güneş sistemi kompozisyonu gösteren kubbe altı avizeleri, merkezde yer alan 5.5 m. çapında bir ana küre ile çevresinde bir halka oluşturan otuz iki adet 60 cm. çapında uydu küreden meydana gelmekte, ayrıca bunlara harimin köşelerinde, diğerleri gibi yine altın kaplama zincirlere asılı bulunan 140 cm. çapında dört küre daha eklenmektedir. Kürelerin tamamı üçgen şeklinde kesilmiş düz satırlı küçük kristal parçalardan meydana getirilmiş ve metal iskeletleri altınla kaplanmak suretiyle de sarı birer ışık topu halinde görünmeleri sağlanmıştır.

Anadolu Türk mimarisinde gösterişli bir süsleme tarzı olan aynakârî tutulmamış veya son dönemlere kadar hiç tanın-

mamıştır. Ancak benzer bir metot, çok önceden beri çiniye uygulanarak çinili binaların mihrap, kapı ve pencereleriyle mukarnas dolguları üzerinde ve içbükey köşelerde, parlayan fakat göz alıcı olmayan ışıklı yüzeyler meydana getirilmiştir. Aynanın bollaşmasından sonra XV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan aynakârî, çini mozaik süsleme tarzının bir devamı sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA:

F. Steingass, *Persian-English Dictionary*, London 1977, s. 134; Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1972, s. 129; E. G. Sims, "Â'ina-kârî", *Elr.*, I, 692-694.

SARGON ERDEM

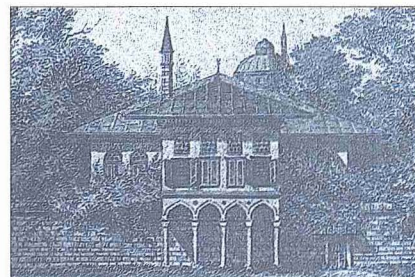
AYNALI KÖŞK

Edirne Sarayı'nın sınırları içindeki köşklarinin son yapıları.

Bilindiği kadarıyla Dolmabahçe denilen setin Tunca'ya bakan istinat duvarının üstünde, Sultan Ahmed dairesinin hizasında bulunuyordu. İnşası, Edirne Sarayı'nda son büyük inşaatların yapıldığı Sultan IV. Mehmed yıllarına rastlar. Edirne Sarayı hakkında bugün elde bulunmayan bir risâle yazmış olan Bostancıbaşı Âşık Ali Ağa, 1085'te (1674-75) kaleme aldığı eserinde bu köşkten bahsetmediğine göre bina bu tarihten sonra ve IV. Mehmed'in hal'edildiği 1687'den, hatta belki de Viyana bozgunundan (1683) önce, 1680'e doğru yapılmış olmalıdır. Sultan II. Ahmed tebdil gezmek için hazırlığını bu köşkte yaptığından buraya Tebdil Köşkü de denilmiş, altındaki kapı da bu yüzden Tebdil Kapısı olarak adlandırılmıştır.

Avusturya elçisi ile birlikte gelerek İstanbul ve Edirne'de resimler yapan, hari-

Aynalı Köşk'ün Dr. Rifat Osman tarafından yapılan karakalem resmi (S. Ünver, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989)

talar çıkaran, bazı saray ve köşkların krokilerini çizen Baron von Gudenus, 1741 yılında Aynalı Köşk'ün de basit bir görünümü ile planının krokilerini çizmiştir. Bunlardan, yapının dış manzarası ile düzenini doğru olarak öğrenmek mümkün olmaktadır.

1174 (1760-61) tarihli bir keşifte "Âyinelî Kasr-ı Hümâyün'un" tamirinde, "üstünün kurşun örtüsünün, esas odasının, havuzlu sofanın ve yanlardaki mekânların tavanlarının elden geçirilmesi, duvarlardaki siva ve çinilerin yenilenmesi, ekşik çinilerin tamamlanması, demir parmaklıkların yaldızlanması, camların tamiri, selsebilin dış siva ve boyalarının yapılması, alemin yaldızlanıp yerine takılması" istenmektedir. Edirne Sarayı'nda tamir edilmesi gereken yerlerin keşfini gösteren 1222 (1807) tarihli keşif raporunda ise, "Tebdil Kapısı üzerinde vâki Aynalı Köşk tabir olunan kasr-ı hümâyün" başlığı altında öngörülen işler sıralanmaktadır. Bu yazıdan çatının tamamen harap olduğu, dolayısıyla içeride tavan ile duvarlar, aynalar ve pencerelerin zarar görmüş oldukları anlaşılmaktadır.

Bu keşiflerin ne zaman ve ne ölçüde gerçekleştirildiği bilinmemektedir. Belki de bu raporlar yazıldıkları gibi Evrak Hazinesi'nde öylece kalmıştır. Nitekim kısa bir süre sonra Edirne Sarayı'nın tamire muhtaç kısımlarına dair yeniden tafsilâtli bir rapor hazırlanmıştır. 1242-1243 (1826-1827) tarihli bu keşifte kasırdaki yapılması düşünülen tamir ve tamamlamalar çok ayrıntılı olarak bildirilir.

Edirne Sarayı'nın harem kısmında IV. Mehmed döneminde Şehvar Havuzu denilen çok büyük bir havuz yapılmış, bunun bir kenarına Sultan Mehmed Köşkü inşa edilmiştir. Bunun karşısındaki kenarda da Aynalı Köşk adı verilen kasır yapılmıştır. 1242-1243 tarihli keşifte Aynalı (Âyinelî) Köşk, Şikâr Kapısı üstünde olarak kaydedilmiştir ki bunun yanlışlıkla yazıldığını sanıyoruz. Ancak bu keşiften öğrenilen önemli bir husus da köşkün o sırada çok harap, hatta çatısının kısmen çökmüş durumda olduğudur. Keşif, Aynalı Köşk'ün yeniden yapılarak ihyasını ve bunun için nelerin gerekli olduğunu bildirmektedir. Fakat bu projenin uygulanıp uygulanmadığı da bilinmemektedir.

Bütün bu belgelerin yardımıyla Sedat H. Eldem, "çift mekânlı eklemli tipte" olduğunu vurguladığı Aynalı Köşk'ün bir

planını çizmiştir. Buna göre büyük havuzu çeviren taşlığa, dört sütuna oturan bir çıkma ile taşan köşkün bu çıkması üç eyvanlı büyük bir sofaya aitti. Mermer döşeli bu sofanın (divanhâne) ortasında fiskiyeli bir havuz-şadırvan vardı. İki kapıyla geçilen odanın iki yanında küçük dikdörtgen planlı mekânlar yer almıştı. Bunlardan biri abdest yeri ve helâ olmalıdır. Divanhâne ile oda arasındaki duvarda ise iki mekâna da yüzü olan sebekeli selsebil bulunuyordu.

Bu köşkün Tunca'ya bakan arka cephesini tasvir eden bir resim Rifat Osman Bey tarafından yapılmıştır. Aynalı Köşk bir setin üstüne oturduğuna göre alt katında hizmetlilere mahsus odalar olmalıydı. Rifat Osman Bey köşkün tavanındaki aynanın yüzünde şu dörtlüğün ta'lik hatla yazılı olduğunu haber verir: "Fıkr et ey dil ki doğduğun vaktin / Halk handân idi ve sen giryân / Ana sa'y et ki öldüğün vaktin / Halk giryân ola ve sen handân".

Bugün hiçbir izi kalmayan, hatta yeri bile belli olmayan Aynalı Köşk'ün güzellik ve ihtişamı ancak birkaç belgenin yardımıyla öğrenilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Rifat Osman, *Edirne Sarayı* (nşr. A. Süheyl Ünver), Ankara 1957, s. 97-98, 155; Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, İstanbul 1974, II, 110-123.

SEMAVİ EYİCE

AYNALI YAZI

(bk. MÜSENNÂ).

AYNALIKAVAK SARAYI

İstanbul'da Haliç kıyısında Kasımpaşa ve Hasköy arasında büyük bir sahil sarayı.

Evlîya Çelebi'nin yazdığına göre, fetih hinen arkasından burada otâğ-ı hümayun kurularak ganimetler dağıtılmış ve Fâti h Sultan Mehmed aynı yerde bir kasır, sofalar ile havuz, şadırvanlar ve hamam yapılmasını ferman etmiş, ayrıca 12.000 servi ağacı dikilmesini de istemiştir. Verilen sayı biraz mübalağalı da olsa buranın bir orman halinde olduğu bir gerçektir. Tersane bahçesi olarak adlandırılan bu yerde Fâti h devrinde bir kasrın yapılıp yapılmadığını kesin biçimde aydınlığa çıkarmak mümkün değildir. Ancak Tersane'nin XVI. yüzyıl başlarında Haliç'te Kasımpaşa'ya yerleşmesi üzerine kıyı ile Okmeydanı'nın sahile bakan

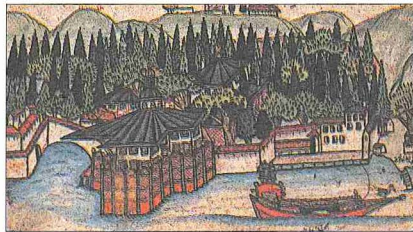
yamaçları arasındaki geniş arazi de Tersane bahçesi haline gelmiş ve buraya padişahlara mahsus olduğundan Hasbahçe denilmiştir. Burada sarayın çeşitli sebzelelerinin yetiştirildiği bostanlar ve bir de hünkârın atlarına mahsus Has Ahur vardı.

Tersane bahçesinde yapımı belgelenen en eski kasır, Sultan I. Ahmed'in (1603-1617) emri üzerine inşa edilmiştir. Sultan Ahmed zaman zaman Tersane bahçesine gelir ve yaya olarak Sütlüce üzerinden Eyüp'e ziyarete giderdi. Naîmâ'nın bildirdiğine göre hünkâr 1022 sonlarında (1613) Edirne'de kaldığı günlerde Tersane bahçesinde bir kasır yapılmasını ferman etmiş ve 1023 Muharremi başlarında (Şubat 1614) İstanbul'a döndüğünde yapımı henüz biten bu kasırda kalmıştır. Bu arada kasrın harem bahçesine devlet ileri gelenleri tarafından hediye edilen çiçekler dikilmiştir. Tersane Bahçesi Kasrı'nın müstemilâtı yeterli olmadığından maiyetin bir kısmı Haliç'in daha içeri kısmındaki Karaağaç Kasrı ile bitişindeki Yûsuf Efendi bahçesinde barınmıştır.

Tersane Bahçesi Sarayı'nda doğan Sultan İbrâhim, sarayın sınırları içinde Haliç kıyısında bir kasır daha yaptırmış, XVII. yüzyılın diğer padişahları da sarayı imardan geri kalmamışlardı. Bu sırada bahçenin bakımı ile görevli geniş bir personel kadrosunun bulunduğu da yine Evliya Çelebi'den öğrenilmektedir. Çok sevilen bir spor dalı olan okçuluk sarayın arkasındaki Okmeydanı sırtında yapıldığından padişahlar sık sık buraya geliyor ve burada kalıyorlardı. Sultan İbrâhim 1057'de (1647) sarayın harem kısmının denizi görmesini önleyen yüksek duvarı yıktırmış, böylece harem cephesi açılmıştır.

Tersane Bahçesi Sarayı IV. Mehmed devrinde 1089 Muharremi ortalarında

XVII. yüzyıla ait bir yazma eserde Aynalıkavak Sarayı'nın minyatürü (*Mecmûa-i Eş'âr*, IÜ Ktp., TY, nr. 5461)

(Mart 1678) bir yangın felâketi geçirmiş, haremde çıkan ateş kısa sürede burayı sarmış, oradan da padişah kasrına atlamıştır. Tarihi Fındıklılı Silâhtar Mehmed Ağa da bostancılardan olduğundan bu yangını söndürme işine katılmış ve ancak bir duvar örülerek yangın önlenemmiştir. IV. Mehmed derhal sarayın tamerini emrettiğinden kısa bir müddet sonra inşaat tamamlanmıştır. Nitekim padişah 1090 Muharreminde (Şubat 1679) Polonya seferinden döndüğünde Haliç'te kayıklarla yapılan geçit törenini sahildeki kafesli köşkten seyretmiştir. XVIII. yüzyılda Tersane Bahçesi Sarayı eskiden olduğu gibi parlak durumunu korumuştur. III. Ahmed devrinde Haliç ve bilhassa buraya dökülen Kâğıthane deresi sevilen bir mesire yeri olduğundan saray da bakımlı tutulmuştur. Bu sırada Venedik Cumhuriyeti'yle 1718'de imzalanan barış antlaşmasının arkasından Venedik'ten hediye olarak büyük ve değerli aynalar gelmiş ve bunlar Tersane Sarayı'nın iç duvarlarını süsleme de kullanılmıştır. Bu sebeple "Kavak kadar uzun endam aynaları" sözünün Aynalıkavak adına dönüşmüş olduğu ve buranın artık bu adla tanındığı söylenmektedir.

XIX. yüzyılda Mıgırdıç Melkon adında bir sanatkârın yaptığı ve Aynalıkavak Sarayı'nı gösteren kabartma bir resimde ise sarayın dışındaki kavak ağaçlarından birinin gövdesine bir ayna parçasının gömülmüş olduğu görülmektedir. III. Ahmed devrinde İstanbul'a gelen ve Aynalıkavak Sarayı'na girme imkânını bulan Aubry de La Mortraye, sarayın bu adı odalarındaki irili ufaklı aynalardan aldığını bildirir. La Mortraye'e göre, divanhânesinin büyük bir kısmı denize çakılı kazıklar üstünde olan saraydan Haliç'in manzarası çok güzel görünür. İçi zengin nakışlarla süslü bir kubbe bu salonu örter. Yanlardaki odalar da aynı derecede bezenmiştir. Ayrıca burada çok güzel bir hamam vardır. La Mortraye'in ziyaretinde çinileri tamer edildiğine göre duvarlar çini kaplı idi. Mellin ise buranın adının hep yanlış açıklandığını, aslında güneş vurduğunda yaprakları ayna gibi parıldayan bir çeşit kavak ağacına bu adın verildiğini ve burada ewelce bu cins çok yaşlı bir kavağın bulunduğunu yazar. Halbuki saray çok daha önceleri bu adla biliniyordu. 1639 Kasımından 1641 Şubatına kadar İstanbul'da kalan Du Loir, duvarların delik olduğunu, bu yüzden sadece aynalardan yapılmış hissi verdiği ni ve buraya Ayna Saray denildiğini yaz-